

Brněnské právo viničné

Jaroslav Pošvát

Brněnské viničné hory byly spravovány — podobně jako jiné moravské vinice — podle zvláštních řádů, jež byly označovány jako viničné či *horenské právo* na rozdíl od *horního práva*, týkajícího se těžby kovů.¹ Čeština tu vytvořila pohotově dva rozdílné názvy, zatímco v latině obojí slulo „*ius montium*“ a v němčině „*Bergrecht*“. Toto horenské právo mělo několikerý význam. Znamenalo předně *horenský řád*, kterým se spravovaly vinice, dále to byl *horenský soud*, jenž vyřizoval sporné záležitosti viničných hor, a konečně i *shromáždění všech vinohradníků*, kteří měli vinice v této oblasti a podléhali příslušnému viničnému řádu. Toto shromáždění se scházelo zpravidla dvakrát do roka. Kromě toho „*perkrecht*“ znamenal *právo panovníka k horám*, tj. obsah zvláštního viničného regálu.

Horenské právo brněnských viničných hor mělo původně povahu obyčejového práva. V brněnské městské knize máme pak tuto povahu viničného práva výslovně vyjádřenu. K r. 1345 se tam totiž používá obratu: „... *secundum consuetudinem iuris nomine vinearum* ...“² Z toho můžeme soudit, že brněnské vinice byly tehdy spravovány podle místních obyčejů.

Město Brno samo ovšem vlastní horenské právo (řád) nikdy nemělo. Uvádí to úředně zpráva brněnského magistrátu z 9. září 1784, v guberniálním fasciklu W 210,³ který jinak obsahuje zprávy o více než 90 horenských právech z doby před vydáním josefinského patentu z r. 1784 o vinohradech. Je to ostatně pochopitelné, protože uvnitř městských hradeb vinice v Brně nebyly. I špilberské vinohrady byly mimo městské hradby. Brněnským viničným právem tu tedy rozumíme horenské řády, platné na území města Brna.

Brněnští měšťané měli ovšem hodně vinic v blízkém i vzdálenějším okolí

¹ Blíže J. Pošvát, *Moravské právo hor viničných*, Časopis Matice mor. 70/1951, 150 a n. V. Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1961, 110—111.

² Archiv města Brna (dále AMB), rkp. 39, fol. 280.

³ Státní archiv Brno (dále SAB), B 17, W 210. K tomu viz též listinu (AMB sbírka listin) z r. 1662, kde purkmistr a rada města Brna výslovně tvrdí, že město nikdy nemělo vlastní viničné právo.

města. Poněvadž v řízení podle horenského práva platila zásada místní příslušnosti podle polohy vinice, patřily všechny spory před horenské právo místně příslušné. Někde však, např. v Židenicích, měli Brňané již ve 14. století různé funkce v místním horenském právu.⁴ Jinak bývali souzeni venkovskými horenskými soudy, což jim leckdy nebylo vhod. Proto si vymohli od krále Matyáše privilegium z 8. září 1479,⁵ týkající se Židlochovic, aby místní horenské právo mohlo rozhodovat jen ve sporech o hodnotě sporné věci do 10 kop. Byla-li její hodnota nad 10 kop, židlochovické právo mělo povinnost ohlásit to pod pokutou 5 hřiven městské radě v Brně, jež pak měla do Židlochovic vyslat své zástupce v počtu 2—4. Tito brněnští konšelé měli mít čestné místo po pravici židlochovického perkmistra a rozhodovat společně s židlochovickými horními konšely. Tak se Brněnským dostalo vlivu při rozhodování viničných sporů v Židlochovicích, kde měli značný počet vinic.

Podle Matyášova privilegia měly být neplatné všechny výroky vynesené v Židlochovicích v nepřítomnosti brněnských zástupců. Brněnští se své výsady drželi a stěžovali si králi, byla-li porušena. Je to patrné z listu krále Vladislava z 21. února 1497,⁶ kdy Vladislav ke stížnosti „kněžstva a některých panen klášterních města Brna“ rozhodl mimo jiné o sporu bratří a konventu sv. Michala se Šimonem Thebingarem ohledně vinice v Židlochovicích, kde židlochovické právo rozhodlo bez účasti brněnských zástupců. Stalo se to tak, že Brněnští se sice na pozvání dostavili do Židlochovic, ale po vyzvání ke složení přísahy a zasednutí v soudu odešli. Horenský soud pak vynesl výrok bez nich. V daném případě král sice „při tom nálezu převora a konvent od sv. Michala zůstaviti ráčil jest, ale však ten nález na potomní časy výsadě krále Matyáše Brňanom k žádné škodě býti nemá“. Vyslovil dále povinnost Brněnských na vyzvání židlochovického práva se dostavit k jednání, složit přísahu a zasednout v soud.

Brněnským se však stalo zřejmě obtížným vysílat do Židlochovic své zástupce do horenského práva a obrátili se ke králi znovu o úpravu této věci. K jejich žádosti král Vladislav listem z 12. července 1503⁷ Matyášovo privilegium zrušil, takže napříště nemuseli zasedat v židlochovickém horenském soudu. Cítil-li se však brněnský měšťan jeho výrokem zkrácen, mohl se odvolat ke královskému hejtmanovi na Špilberku, který po přibrání několika zástupců městské rady brněnské měl o věci rozhodnout, „aby se žádnému v ničem v jeho spravedlnosti žádná krátkost ani újma v ničem nestala“. Možnost odvolání ke královskému hejtmanovi nebyla ovšem ničím novým, protože již v Matyášově privilegiu z r. 1479 se vý-

⁴ AMB, rkp. 39, fol. 316, 334.

⁵ AMB, sb. listin č. 665, orig.

⁶ AMB, sb. listin, registář.

⁷ AMB, sb. listin, registář.

slovně praví: „A jestliže by kterážkoli strana na rozsudku jich společném, totiž nahoře jmenovaných konšelův brněnských, perkmistra a konšelův horních dosti míti nechtěla, tehdy bude moci, z toho jich rozsudku se strhnouc, odvolati se na súd pána zemského, totiž náš aneb potomků našich markrabí moravských aneb jeho (sic) hejtmana, kterýž by v ty chvíle byl na Špilnberce a on hejtman špilnberský, přijma k sobě některé z města Brna ze starších, ty pře společně slyšeti a z jednostajné vůle a společnú radú ty věci rozeznati a rozsúdití mají podle spravedlnosti.“ Jestliže se znovu zdůrazňuje odvolací cesta ke královskému hejtmanovi v Brně, děje se tak asi spíše pro potvrzení správnosti tohoto postupu v odvolacím řízení, kde se totiž jinak stále ještě uplatňovala zvyklost odvolávat se do rakouského Falkenštejna.⁸

Brno, — přesněji řečeno královský hejtman na Špilberku — bylo tedy odvolací instancí ve viničných sporech, pokud se ovšem týkaly brněnských měšťanů, majících vinice mimo město. Jinak, jak již bylo řečeno, horenský soud I. stolice v Brně nebyl. Protože však byly vinice v bezprostřední blízkosti města, tj. na území dnešního Brna, byla horenská práva v těchto předměstích či přilehlých obcích.

1. Tak *Staré Brno*, nejstarší část nynějšího města Brna, kde byla stará královská kaple sv. Prokopa, připomínaná již v brněnském městském privilegiu z r. 1243, kde na den sv. Prokopa se konal trh a kam z Brna vedla cesta Brněnskou branou, mělo vlastní viničné právo. Je to zřejmo z listiny z r. 1590⁹ o poplatcích jundrovských vinohradů, v níž se připomíná perk-mistr (horný) a horenské právo na Starém Brně k r. 1498. O pozdější verzi starobrněnského viničného práva z r. 1629 se dovídáme ze zprávy starobrněnského magistrátu z 16. září 1782 brněnskému guberniu.¹⁰ Jeho opis nebyl ke zprávě připojen, takže o něm nevíme nic bližšího, lež že se scházelo dvakrát ročně, a to k sv. Jiří a k sv. Vavřinci, jak to bylo obvyklé i jinde. Nedávno se mi však podařilo nalézt jeho text v Archivu města Brna,¹¹ kam se dostal v poslední době s nějakými písemnostmi. Jde o německé znění ze 17. století, protože na konci jsou zprávy o příjmech horenského práva s nejstarším datem 10. srpna 1695. Rozdíl je však v tom, že podle tohoto textu se horenské právo mělo scházet jen jednou ročně, a to o sv. Vavřinci. Jiný text starobrněnského horenského práva je dochován v tzv. *Nové sbírce*¹² a je označen jako z r. 1598. Shromáždění vínařů je k sv. Jiří a

⁸ P o š v á ř, 154 a n. Brněnská pamětní kniha (AMB, rkp. 39, fol. 201) se k r. 1369 zmiňuje o odvolání do Falkenštejna z rozhodnutí o vinici v Přitukách, kde Brněňští také měli vinohrady.

⁹ SAB, Nová sbírka č. 189.

¹⁰ SAB, W 210.

¹¹ AMB, příp. obce XXXVIII, Staré Brno, rkp. 115.

¹² SAB, G2, č. 683/8.

k sv. Vavřinci. Snad je to právě ten text, který zná zpráva starobrněnského magistrátu nejspíše z pozdějšího opisu. Další rozdíl je pak v tom, že prvé znění mluví obecně o „našem pánu na Starém Brně“ (vnser Herr in der Alten-Brün), který je pravým držitelem a pánem viničných hor, kdežto druhé znění jako pána hor jmenuje převořiši cisterckého kláštera Cella s. Mariae na Starém Brně. Je možné, že na Starém Brně bylo dvojí horenské právo. První text, mluvící o gruntovním pánu, se snad týkal světských vinic, které se rozkládaly na Červeném vrchu,¹³ druhý pak vinic na pozemcích jmenovaného kláštera.

Oba texty jsou celkem shodného obsahu, avšak klášterní je obsáhlejší. Zatímco prvý je rozdělen na 25 kapitol, druhý jich má 47. Pojednám o nich společně, při čemž budou vyznačeny rozdíly. Určitý společný základ však dokazuje mimo jiné používání trestní sazby také v tolarech, jinde neobvyklé.

Obsah těchto starobrněnských horenských práv lze sestavit do několika oddílů.¹⁴ K předpisům *procesním* patří uvedené již ustanovení o tom, kdo je pánem viničných hor (I, 1; II, 1), kterému patří též pravomoc ve věcech těchto vinohradů. Jeho zástupcem je perkmistr a horní konšelé, na něž je tato pravomoc přenesena (I, 2; II, 2). Perkmistr se má starat, aby pán hor nebyl nijak v právech zkrácen. Má proto dohlížet na správné vedení horenských knih, kde jsou zapsáni vlastníci vinohradů. K jeho povinnostem patří dále prohlídka vinic v době po sv. Jiří, zda jsou dobře obdělány. Kde by zjistil závadu, má zarazit kříž. Vinař, na jehož vinici byly takto shledány nedostatky, má zaplatit perkmistrovi pokutu 5 grošů (I, 5; II, 6).

Horenské právo se scházelo pravidelně jednou ročně o sv. Vavřinci (I, 3), podle druhého textu dvakrát, a to o sv. Jiří a sv. Vavřinci (II, 4) k plenárnímu zasedání. Zde se kromě ustanovení funkcionářů předčítaly též tyto „artikule“ horenského práva, aby si je vinaři zapamatovali. Účast všech, kdo měli vinice v oblasti tohoto práva (tzv. perknošové), byla povinná pod trestem 10 grošů. Na shromáždění měli vinaři přihlásit své vinohrady, aby byly tak udržovány v evidenci. Za přihlášku se platil evidenční poplatek (Zetlpfenig, II, 5). Zároveň bylo tu třeba ohlásit i případné dědické nároky. Předpokladem k dědickému nabytí vinice bylo, aby ji zůstavitel vlastnil před svou smrtí aspoň rok a den (I, 21; II, 29, 30).

Před horenským právem bylo třeba provést také kupy a prodeje vinohradů, jež byly zapisovány do horenské knihy. Po zápisu bylo nutno provést odevzdání a převzetí vinice do 14 dnů, jinak hrozila pokuta 10 grošů ve prospěch gruntovního pána a 12 denárů pro perkmistra (I, 2; II, 2).

¹³ AMB, rkp. 1983, horenská kniha. O poloze a názvech brněnských vinic viz mou studii „Z historie brněnských vinic“, Vinařství 1962, č. 3–5, 8–10.

¹⁴ O běžném obsahu viničných řádů viz Pošvář, 153 a n.

Zde byly také rozhodovány spory o vinohrady, při čemž bylo povinností horenského práva vyslechnout obě sporné strany. Kdo při prohrál, zaplatil gruntovnímu pánovi 10 grošů pokuty (I, 17; II, 20). Gruntovní pán byl také odvolací instancí ve viničných sporech a rozhodoval s konečnou platností (I, 18; II, 23, 24). To bylo v souladu s feudálním pojetím soudní pravomoci, která náležela gruntovní vrchnosti. Rovněž zastavení vinohradu pro dluhy podléhalo schválení gruntovního pána, při čemž bylo stanoveno, kdo je oprávněn po dobu zástavy brát užitek (I, 19; II, 21). Obstavení vína pro dluhy vyžadovalo rovněž souhlasu gruntovní vrchnosti (I, 20; II, 26). Všecka tato opatření evиденční a sporné povahy měla v podstatě jeden cíl: zajištění desátku pro gruntovního pána. Teprve na druhém místě byly zájmy vinařů.

Pracovní předpisy jsou v obou verzích obsaženy jen poskrovnu. Nelze je vůbec v tom směru srovnávat např. s právem ivančických, znojenským aj.¹⁵ Je zde pouze zákaz měnit výši mzdy, jež byla schválena pro všechny vinohrady horenským právem. Nedodržení tohoto předpisu je stíháno pokutou 10 grošů pro perkmistra (I, 4; II, 7). K udržení klidu a pořádku při práci je trestní sankce na hádku dělníků ve vinohradech. Došlo-li jen k slovní půtce přes mez, propadly obě strany pokutě 10 grošů. Když však překročily mez a došlo k půtce a násilí, propadly hrdlo. Zabíjel-li jeden druhého v sebeobraně nebo ho smrtelně zranil, propadá gruntovnímu pánovi, avšak za usmrcení „má odpovídati Bohu a jeho [tj. zabitého] příbuzným“ (I, 9; II, 12). Jak je zřejmo, otázky pracovního poměru tu nebyly vůbec upraveny, nýbrž byl tu pojištěn zájem vinařů, aby nebyly zvyšovány mzdy nad stanovenou výši a aby práce na vinicích probíhala v klidu. Tím se však dostáváme k dalšímu oddílu, totiž ustanovením *pořádkovým* a *trestním*, k nimž vlastně patří již zákaz hádek a sporů mezi dělníky.

K udržení pořádku mezi jednotlivými vinohrady a k odstranění sporů platilo ustanovení o mezích mezi vinohrady. Platila zásada, že vnitřní mez patří k přilehlému vinohradu. Bylo zakázáno kopat blízko meze, neboť mezi „pňovím“ a mezí měl být volný prostor nejméně na šířku motyky. Na porušení zákazu platila pokuta 5 tolarů „bez milosti“ (I, 10; II, 13).

Podtahování pňů pod zemí ze sousedního vinohradu bylo trestáno na hrdle. Skutek musel být zjištěn na místě jedním z horních konšelů nebo dvěma obecnými muži. Uprchl-li viník, propadl jeho majetek, pozbyl cti a neměl mít nikde ochrany (I, 11; II, 14).

Bylo zakázáno přetahování dělníků ze sousedního vinohradu v době vi-

¹⁵ O předpisech o práci v moravských viničných řádech viz Pošvář, *Ustanovení o víně a viničích ve statutech dalmatských měst*, Slovanské historické studie III/1960, 111 a n. T ý ž, *Moravské právo*, 153 a n.

nobraní. Stál-li však vinař ve svém vinohradě a volal jen: „sběrač“, nebyl trestný (I, 22; II, 31).

Vytahování, odřezávání nebo prodávání révy bylo trestáno „předepsaným“ trestem (I, 12; II, 15). Poněvadž zpravidla jinde byl tento skutek trestán na hrdle, bylo tomu patrně tak i zde.

Mezi trestní předpisy je tu zařazena obvyklá partie o krádeži viničných kolů. Je dovoleno sbírání uhnílych kolů, kdo však by zlomil nebo vytáhl a odnesl dobrý kůl, trestá se na hrdle (I, 5; II, 8). Výjimka platí pro unaveného pocestného, který si smí k podpírání vzít jeden kůl. Vezme-li dva, propadá pokutě dvou tolarů nebo ztrátě ruky, při třech mu hrozí již trest smrti (I, 7; II, 9).

Krádež hroznů měla také za následek ztrátu hrdla. Stačilo však, že byl někdo přistižen v noci ve vinohradech, aniž co vzal: platil pokutu 5 grošů. Trestem smrti měl být potrestán i ten, kdo byl přistižen ve vinohradech na cestě nebo na mezi, třeba nic nevzal, ale měl úmysl krást (I, 14; II, 17). Při výkonu trestu smrti se měli všichni vinohradníci účastnit společně na vzešlých nákladech (I, 13; II, 16).

Vinice i tzv. místečko před ní v šíři vozu s koněm požívaly práva asyly. Ve vinohradu platil „frejung“ jako ve městě nebo v tvrzi. Kdo se tam uchýlil ve spravedlivé věci a byl napaden slovy, byl chráněn až do příchodu perkmistra nebo horního konšela. Ten, kdo urazil, propadl pokutě 5 tolarů nebo ztrátě ruky. Kdo tam však hledal útočiště v nespravedlivé věci, neměl žádnou ochranu (I, 8; II, 11).

Druhá verze starobrněnského práva byla mnohem obšírnější a obsahovala ještě další předpisy tohoto druhu. Pod trestem byl zakázán vstup do vinice zvířatům (II, 33), platil tam zákaz honby a myslivosti (II, 33), zákaz dělání nových cest (II, 34), zákaz chovat jakákoli zvířata i v pustých vinohradech (II, 40) aj.

Na pořádek ve vinohradech dozírali hlídači, kteří museli vykonat předepsanou přísahu, jejíž text býval připojen k horenskému řádu. Hlídač měl vykonávat svůj úkol poctivě. Ani on, ani jeho žena nebo děti nesměli vynášet hrozny z vinic. Nesměl dělat mošt, ani prodávat hrozny nebo ovoce se stromů pod ztrátou hrdla. Kdo ho násilně napadl, měl být potrestán hrdelním trestem (I, 15; II, 18). Hlídač byl povinen každý pátek odvést gruntovnímu pánovi košík hroznů (I, 16; II, 19).

Desátek měl být placen gruntovnímu pánovi v pořádku, a to vždy před počátkem vinobraní k rukám perkmistra. Kdo nesplnil tuto povinnost, byl postižen pokutou 12 bílých grošů a uzavřením vinohradu, dokud desátek neodvedl (I, 25; II, 25).

Z podaného výkladu o obsahu starobrněnského horenského práva je zřejmo, že oba texty mají společnou předlohu, třeba druhý je obsáhlejší.

Je zcela možno, že jeden text je starší. Jinak obsah obou versí je běžný jiným moravským horenským řádům skupiny židlochovické.¹⁶ Naproti tomu označení špatně vzdělané vinice křížem při jarní prohlídce vinohradů se objevuje v horenském právu mikulovském a právech rakouských.

2. Vinice v „Zrcadlech“ na jihozápadních svazích Černých polí k Hutterovu rybníku, které byly na půdě svatotomášského kláštera, se řídily jiným horenským právem, jehož německý text z r. 1581 je zapsán v horenské knize č. 2250.¹⁷ Obsahuje 39 článků a je co do obsahu širší než právo starobrněnské. Existovalo asi i latinské znění,¹⁸ ale nepodařilo se mi je nalézt.

Podle čl. 1 je jako pravý gruntovní pán této viničné hory jmenován moravský markrabí, kterému patří tato nejvyšší rozhodovací moc ve viničných sporech. Jinak v těchto věcech rozhodují perkmistr a horní konšelé (čl. 2).

Horenské právo se scházelo dvakrát za rok, a to v neděli po sv. Jiří a po sv. Vavřinci. Odvolání z jeho rozhodnutí šlo k „moravskému markrabí“, který s radou brněnských měšťanů měl soudit s konečnou platností. Ve skutečnosti rozhodoval královský hejtman na Špilberku za příbrání členů městské rady v Brně.

Jinak svatotomášské horenské právo obsahovalo v podstatě též ustanovení jako první verse práva starobrněnského, mělo však obšírnější předpisy o vybírání desátku, o prodeji vína a některých pořádkových přestupcích. Na rozdíl od starobrněnského práva uvádělo pokuty v librách (patrně vídeňské měny) a nikoli v groších, denárech a tolarech. Kruté tresty jsou tu tytéž.

Jiná verse svatotomášského viničného práva se dochovala v guberniálním fasciklu W 210. Je to nepochybně znění novější jen o 16 člancích, kde místo desátku a perkrechtu čteme o placení císařsko-královské kontribuce a pozemkové čínže vrchnosti. Trest smrti již neobsahuje, pokuty jsou vyjádřeny v krejcarech. Jako novinka se tu vyskytuje zákaz osetí vinice obilím bez souhlasu vrchnosti. S polohou vinic souvisí nepochybně předpis čl. 12, kde se nařizuje udržovat mezníky, aby byly viditelné, a to až k panskému rybníku, jakož i udržovat jeho hráz. Vinice tyto zřejmě dosahovaly až k samému rybníku.

Jinak jsou tu většinou běžné předpisy organizační (čl. 1: dvojí výroční shromáždění o sv. Jiří a sv. Vavřinci, čl. 2: o perkmistrovi a horním konšelu, čl. 4: o prodeji vinic a zápisech do horenské knihy, čl. 5: o zasta-

¹⁶ P o š v á ř, *Ustanovení o víně*, 108.

¹⁷ AMB, rkp. 2250.

¹⁸ O tomto textu označeném jako „Regulae vinearum“ se zmiňuje F. N o s e k (Selský archiv, r. IV/1905, 69). Měl 39 článků a byl rovněž z r. 1581.

vení vinic apod.). Jako trest nedbalému vinohradníkovi se tu uvádí uzavření vinice perkmistrem, dokud způsobená škoda nebude napravena nebo předepsaná povinnost splněna (čl. 13).

3. Pro vinice v *Černých polích* na panství kartouzského kláštera v Králově Poli platilo zvláštní viničné právo, jehož text o 18 člancích je zapsán v horenské knize č. 2063 s doložením, že byl r. 1622 schválen císařem.¹⁹ Pravým gruntovním pánem těchto vinic je podle znění horenského práva prelát, který má všeobecnou pravomoc nad vinohrady. Jinak obsah tohoto horenského řádu je shodný s kratší versí starobrněnského práva včetně krutých trestů na hrdle. Pokuty jsou tu vyjádřeny v rýnských zlatých a vídeňských groších. Vyskytuje se tu trest vězení v případě, že někdo byl přistižen ve vinohradech, ale nic nevzal. Je to zřejmě novější úprava, převzatá ze staré předlohy, třeba ještě cituje ustanovení o trestech na hrdle.

4. Vinohrady na pozemcích kláštera v *Zábrdovicích* měly svůj horenský řád, jak je patrné ze zprávy ze 17. prosince 1782 moravskému guberniu, v níž se praví mimo jiné, že toto právo bylo zavedeno od pradávna od českých králů a moravských markrabí a dosud (r. 1782) se zachovává.²⁰ Jeho znění však není známo. Poněvadž v klášterním archivu se choval pod č. 64 pergamenový opis židlochovického práva,²¹ lze soudit, že zábrdovický horenský řád byl podle jeho vzoru. Platil také pro vinice v *Židenicích*.

5. V *Komíně* byl horenský řád z r. 1735, potvrzený abatyší Rosalií jménem konventu tišnovského kláštera v Předklášteří, jemuž Komín patřil od 1. poloviny 13. století.²² Bližší údaje nejsou o tomto horenském právu známy.

6. Vinohrady v *Líšni* nebyly na klášterní půdě a měly horenské právo vydané líšeňskou obcí. Mělo titul „Práva horenská markrabství moravského z r. 1616 s povolením rady a vši obce chudého i bohatého v městečku Líšni, jakž níže v artikulích následuje“.²³ Existuje však pozdější přepis z r. 1689. Řád je rozdělen do 40 článků běžného obsahu. Shromáždění vinařů se svolává dvakrát do roka v obvyklých termínech. I zde je pravým gruntovním pánem hor moravský markrabí, jemuž patří všechna moc nad horami. Rozhoduje také o odvolání z nálezů horenského soudu (čl. 16). Prakticky tu opět soudil královský hejtman na Špilberku s příbráním členů brněnské městské rady. Jeho náález byl konečný. I líšeňský horenský řád obsahoval tresty na hrdle, podobně jako ostatní viničné řády. Poku-

¹⁹ AMB, rkp. 2063. Je uveden jako „Berg-Rechts-Articullen in dem Schwartzten Felde durch ihro Röm. Kay. Mayest. der löbl. Cartauz in Anno Domini 1622 aller gnädigst verehret“.

²⁰ SAB, W 210.

²¹ SAB, E 59.

²² Viz listinu Václava I. z r. 1240, CDM II, str. 363. Jinak SAB, W 210.

²³ SAB, W 210.

ty byly vyměřeny v českých groších. Rozlišuje se placení desátku a perkrechtu. Desátky vybíral desátník, který měřil hrozny vědrem, jednotným pro všechny vinohrady (čl. 22—24). Čl. 26 jedná pak „O perkrechtu dání“. Kdyby se neurodilo, má gruntovní pán čekat na úrodnější rok „beze vší škody“. Jak patrně, je zde rozlišován ještě desátek a perkrecht, dávný to pozůstatek královského viničného regálu, v té době ovšem již bezvýznamný.

7. Kromě líseňského mělo české znění ještě horenské právo v *Jundrově*. Dochovalo se v horenské knize č. 7609²⁴ pro panství Řečkovice, patřící jezuitské koleji v Brně, jež je jediná z horenských knih pro klášterní statky, vedená česky. Jundrovský viničný řád pochází ze 17. století a dělí se na 33 „rozdílů“. V mnohém se liší od ostatních horenských práv. Je označen jako „Articule a spolu vejtah práv horních, podle kterýchž držitelové vinohradův v horách Jundorffských, tak dobře cizí jako domácí, dle starodávných obyčejův a zvyklostí pokračovati a nimi se řídití povinni jsou.“ Před těmito „artikuly“ je pak uvedeno, že „desátek vína buď mestlovaného aneb pressovaného nebere se v horách těchto jundorffských nižádnej“. Bere se jen „koštnýho, když již víno dozrálé jest“ podle velikosti vinice po 4 či 2 největších a nejpěknějších hroznech. Jinak se odvádí podle čl. 31 „ourok vinohradní paňský“ před zahájením vinobraní. Z této skutečnosti je zřejmé, že tento „ourok“ je vybírán místo desátku, resp. že má jen jiné jméno. Zůstává i tak platem určeným pro pozemkovou vrchnost. Ve svatotomášském horenském řádu pozdější verse je označen jako „Grundzins“, z čehož je zřejmo, že to byl plat odváděný vrchnosti, ať již byl jeho název jakýkoli.

Podle čl. 1 „hor těchto Jundorffských pravý pán gruntovní“ jest rektor „Collegie Tovaryšstva Ježíšova“, nikoli tedy moravský markrabí, jak čteme v jiných horenských právech. Rektorovi patří také veškerá pravomoc nad horami. „Pro zachování pořádku horního představují se horám těmito lidé pod přísahou ustanovení, horní a horník“, tj. perkmistr a horní konšel, kteří jsou výkonnými orgány horenského práva (čl. 2), před nimiž je třeba provádět prodej a kup vinic (čl. 3 a 6). Podle čl. 5 pak v hoře Nové smí nabýti vinohradu jen jundrovský soused, nikoli cizí. Zároveň platil zákaz dělení vinic, neboť nebylo dovoleno, „aby přes půl achtele méně vinohrady se rozdělovaly“. V případě dědictví má starší bratr odprodat svou část mladšímu (čl. 6). Zápis nově nabytých vinic se prováděl při „prvním držaném bergkrechtu“, tj. výroční schůzi vinařů v neděli po sv. Vavřinci v Jundrově (čl. 7 a 8), kdy bylo nutno zároveň ohlásit všecky vinohrady pod pokutou 10 grošů českých neb 30 krejcarů. Od zápisu byl poplatek 3—12 krejcarů „zápisného“ podle velikosti vinice. Při prodeji se

²⁴ AMB, rkp. 7609.

pak platilo z každého rýnského kupní ceny po krejcaru „odbytného“ horenskému právu při uzavření smlouvy.

Horenskému právu měly být předneseny všechny spory, „kde věci podstatnějších a rozepří těžších a zatmělejších se nedotýče,“ a ty byly rozhodnuty ihned. „V věcech ovšem, kde obšírnějšího vyšetření k potrestání potřeba nastane, povinno jest právo obce jundorffské konšelské“ (čl. 10). Zřejmě tedy horenské právo rozsuzovalo jen jednodušší případy, ostatní patřily před obecní radu. Z pravomoci horenského soudu pak byli vůbec vyňati brněnští měšťané, dále úředníci městští a císařští. Pokud jde o vinaře, je příslušnost horenského práva odůvodněna s odvoláním na městská práva jako příslušnost soudu zvoleného, protože „ten podle svého podvolení povinen bude tak a nejinak se zachovati nebo chtějícímu žádná se křivda neděje“ (čl. 11). Zřejmě je tu aplikována zásada římského práva „volenti non fit iniuria“.

V čl. 32 je pokyn pro horenské právo, jak si má počínat při interpretaci horenských předpisů a jejich aplikaci v konkrétních případech, neboť má „tu, kde práv psaných se nedostává, dle zdravého rozumu a makavé spravedlnosti po bedlivějším věci povážení a rozsudku nález a vejповěď vynášeti“. Výrok je závazný pro obě strany. „Kdoby pak v čem koliv, co tak pro obecné dobré a vykořenění všelijakého nepřislúšenství a nespravedlnosti slouží, právem pohrdaje, nepořádně se protivil, ten v pokutu odbojníku práv zněním všeobecného práva městského na listu 186 pod literou N 14 obsaženého upadá“.²⁵ Jako rušitel pořádku měl býti přinucen, „z hor aby se vyprodal“.

Ostatní „rozdíly“ jundrovského práva se týkají obvyklých pořádkových předpisů. Při tom je uváděno, že viník „podle práv starých hrdlo propadá a podle nyní obyčejných . . .“ dostane se mu příslušného trestu (čl. 12, 14, 15, 17, 18), zpravidla pokuty a vypovězení z hory. Ztráta hrdla je zachována jen pro případ krádeže (čl. 19) a pro týž delikt u hlídače, který „mocí práva horního jako zloděj a křivo přísazník provazem neb jinou ohavnější smrtí, pokudž hor užívající na to nastupují, odpraven bývá“ (čl. 20). „V obyčejnou pokutu zlodějův vinohradních spadá“ také ten, kdo se s hlídačem dorozumí o krádeži vína neb ovoce (čl. 20). Ztráta ruky byla trestem pro případ, že někdo napadl zbraní neb kyjem osobu, která se uchýlila do vinohradu podle práva asylu (čl. 12). Jinak nastupoval trest vězení pro dělníky, kteří se ve vinohradě „svadili a za sucha urvali“ (čl. 13), zmrskání metlou „až do krve“ pro nedospělé, toulající se bez příčiny ve vinohradech (čl. 22), všeobecně pak peněžité pokuty, vyjádřené v krejcarech, českých

²⁵ Jsou tu zřejmě míněna Koldínova „Práva městská“, kapitola „O kwaltu, wey-bogi a outoku“, avšak jak vydání Melantrichovo-Veleslavínovo z r. 1579, tak pozdější brněnské z r. 1701 obsahuje ustanovení o „odbojníku práv“ na fol. 181, N XVII.

groších, rýnských zlatých, věcné v librách vosku a jako donucovací opatření vypovězení z hory.

Jundrovský horenský řád se vymyká z řady brněnských viničných práv tím, že je psán česky a prozrazuje, že jeho autor byl vzdělán v právech. Je to patrné z toho, že se snaží opřít pravoplatnost nálezů o městské právo a že s ohledem na reální použití zastaralé tresty na hrdle uvádí jen formálně. Je to mezi horenskými řády zcela ojedinělý případ, avšak můžeme z něj nepochybně usuzovat, že v 17. století a snad i dříve se tyto kruté tresty neprováděly, nýbrž sledovaly jen odstrašení při každoročním čtení horenského řádu na výročním shromáždění vinařů. Jiný doklad toho, že hrdelní tresty nebyly již ukládány, lze vidět i v novějším znění svatotomášského viničního práva, kde již byly vynechány.

Viničné hory obtáčely od nejstarších dob město Brno od západu od Kamenného vrchu až na východ na Hády u Líšně. Severně dosahovaly na západní svahy Baby u Medláněk, k Řečkovcům, Soběšicím a Obřanům. Zaujaly tak poslední výběžky Vysočiny kolem Brna a oživily svým ruchem úbočí v údolích řek Svratky a Svitavy a potoků do nich se vlévajících, včetně dnes zaklenuté Ponávky a Zimflu (pod ulicí Obránců míru). Byly i na stráních Špilberku. Půda, na níž se réva pěstovala, byla téměř výlučně klášterní. Hospodářská správa a vedení horenských knih byly německé, s jedinou výjimkou jezuitské koleje pro vinice v Jundrově. Projevilo se to namnoze v pojmenování tratí v okolí tehdejšího města. Poněvadž lid těmito německými názvy nerozuměl, počesťoval je, např. „Netoperky“ či jen „Toperky“ pro vinici mezi Komínem a Mniší horou, která byla označena klášterní správou „Niederberg“ nebo název tratí „V petlařích“ v husovickém katastru, zřejmě z německého „In Bettlern“ apod. Naopak zase horenské knihy přebíraly české názvy, např. „In der Skalka“, Unter der Skalka v židenických vinicích.

Vinaři se seskupovali v kolektivy, diktované společnými zájmy viničné hory. Jmenovali se „perknosové“, kterýžto název upomíná na hornické cechy. Pro sdružení těchto perknosů byly vydávány gruntovní vrchností zvláštní řády, v nichž byla vymezena jejich práva a stanoveny jejich povinnosti. Zároveň byl určen orgán, který rozhodoval o viničných sporech. Skládal se z několika těchto perknosů ve funkci horenských konšelů pod vedením perkmistra či horného, na něž gruntovní pán přenesl svou pravomoc nad horami. Probleskují tu ovšem dávné reminiscence na regální povahu viničního práva, neboť jako nejvyšší pán nad vinicemi je jmenován moravský markrabí, zřejmě v zastoupení českého krále.

Feudální vrchnost kladla v první řadě důraz na řádnou evidenci vinohradníků, neboť umožňovala placení a kontrolu viničných desátků. Měla také zájem na řádném a klidném obdělávání vinic, jež bylo zárukou vy-

datného podílu na výtěžku. Rovněž zde se setkáváme s pozůstatky regálního práva panovníkova v tzv. perkrechtu, který však byl již v 13. století přenášen králi na pozemkovou vrchnost.²⁶

Brněnské horenské řády, podobně jako ostatní moravská viničná práva, obsahovaly kruté trestní sankce, jež byly zřejmě jen archaickým přežitkem pradávných zvyklostí. Proto v některých novějších redakcích byly tresty na hrdle již vynechávány nebo ponechány jen pro odstrašení.

Horenské řády brněnských viničných hor jsou tak zajímavým dokladem společenských vztahů v tomto odvětví zemědělské výroby v období feudalismu.

²⁶ Viz např. listinu Václava I. z r. 1241 (AMB, sb. listin), již daruje abatyši Herburce a konventu kláštera Cella s. Mariae perkrecht z klášterních vinic u Brna: „iura sive ut vulgo dicitur berchrecht, que ad nostram mensam spectant de vineis, quas possident circa dictam civitatem“.